

Nasjonalparker og naturreservater

Av Olav Gjærevoll

Foredrag holdt under Videnskapsakademiets symposium om grunnlag for regnskap for Norges naturressurser i Oslo 26. – 28. april 1982

Et hovedmål i naturvernet er å bevare den biologiske produktivitet. Et annet hovedmål er å bevare mangfoldet i naturen, dvs. et så allsidig utvalg av naturtyper og naturobjekter som mulig. I de prinsipper for miljøvernpolitikk og naturressursforvaltning som ble vedtatt på FN's miljøvernkonferanse i 1972 heter det:

«Jordens naturressurser, inkludert luft, vann, land, flora og fauna og i særdeleshet representative naturlige økosystemer, må bevares til gagn for nåværende og kommende generasjoner gjennom en omsorgsfull planlegging».

I denne forbindelse er det nødvendig med både en lokal, nasjonal og internasjonal vurdering. Det som fra et lokalt synspunkt kan fortone seg lite verneverdig, kan fra en nasjonal eller internasjonal synsvinkel fortone seg høyst verneverdig, og vise versa.

Tradisjonelt har man i Norge regnet med at tilgangen på urørt natur har vært nærmest ubegrenset slik at vernetiltak ikke var nødvendig. Her er det så mye som verner seg selv, har man sagt. Det kan nok være en viss grad av sannhet i dette, men skal man verne biologisk produktivitet og mangfold, må vurderingen skje ut fra kvalitet og ikke kvantitet. Da må man finne fram til de områder som i sum representerer høy produktivitet og stort mangfold.

Presset mot disse områdene har i Norge som i andre land vært sterkt økende i dette århundre på grunn av økende befolkning, økende teknisk-økonomisk virksomhet og mere fritid. Samtidig har man

da den økologiske kjennsgjerning at det rikeste dyre- og planteliv finner man der hvor jordbunns- og klimaforhold er de gunstigste, og nettopp der er det også godt for *Homo sapiens* å være.

Konsekvesen er at man står overfor en rekke konfliktsituasjoner. Dyre- og plantearter er truet med utryddelse. I global sammenheng regner en med at ca. 400 pattedyrarter er i faresonen. Et tilsvarende antall fuglearter er i samme situasjon. Videre regner en med at ca. 25 000 plantearter er i alvorlig fare for å bli utryddet.

For hver art som forsvinner, blir vår natur fattigere, fattigere rent produksjonsmessig, fattigere som opplevelsesmiljø. En blir i vernesaker ofte møtt med et overbærende smil når man trekker fram en enkelt art som argument. Det kan vel ikke være så farlig om en og annen plante blir borte. Når en art forsvinner, forsvinner også arvefaktorer. Det er ikke mulig å bevise om og når en planteart kan bli direkte nyttig for mennesket. Men plantene er nå engang primærprodusentene på vår klode. Alt vi har av matplanter, av droger osv. er enten viltvoksende arter eller de har viltvoksende arter som basis.

Vil man verne artsrikdommen i vår natur, hindre at arter forsvinner, er det som regel ikke nok å frede arten. Man må verne selve biotopen, økosystemet, der arten har sin livsmulighet.

Vernetanken hadde fra først av en sterkt estetisk begrunnelse. Man ønsket å ta vare på storslått og vakker natur og som var urørt av menneskelige inngrep. I dette lå også en erkjennelse av at natur, plante- og dyreliv, har en egenverdi som er hevet over vår tradisjonelle nyttetenk-

ning og av naturen som opplevelsesmiljø, med andre ord kommer både etiske og sosiale hensyn inn.

I 1872 ble den første nasjonalpark i verden opprettet, Yellowstone National Park. I Norden var det Sverige som var tidlig ute, allerede i 1909 – 10 fikk man store nasjonalparker i Nord-Sverige. Nasjonalparktanken fikk også sine talsmenn i Norge. Allerede i 1904 var det forslag oppe om å gjøre sentrale deler av Jotunheimen til nasjonalpark. Noe konkret på dette område skjedde imidlertid ikke før man fikk et eget statlig organ til å ta seg av naturvernsaker. Dette skjedde ved opprettelsen av Statens Naturvernråd i 1955 og ansettelsen av den første naturverninspektør i 1960. Hans første og store oppgave var å utarbeide en landsplan for nasjonalparker. Denne plan forelå i 1964. Mens arbeidet pågikk, fikk Norge sine to første nasjonalparker, Rondane i 1962 og Børgefjell i 1963.

Landsplanen omfattet 16 områder, alle på statens grunn. Et av områdene, Grytdalen, er gått ut som nasjonalpark, men er administrativt vernet. Av de øvrige 15 er 14 opprettet, mens det ennå ikke er tatt avgjørelse om Saltsfjellet. I tillegg er kommet Rago nasjonalpark i Nordland slik at Norge nå har 15 nasjonalparker på til sammen ca. 9600 km², dvs. ca. 2.9 % av Norges totalareal.

Nasjonalparker opprettes i medhold av naturvernlovens § 3 der det heter: «For å bevare større urørte eller i det vesentlige urørte eller egenartede eller vakre naturrområder kan arealer av statens grunn legges ut som nasjonalpark. Grunn av samme art som ikke er i statens eie, og som ligger i eller grenser inntil arealer som nevnt i første punkt, kan legges ut som nasjonalpark med statens grunn».

I forbindelse med opprettelsen av Hardangervidda nasjonalpark er betydelige ikke-statlige områder kommet med. I utredningen «Naturvern i Norge» er det anbefalt en revisjon av naturvernloven,

likeså at det blir foretatt en utredning om ytterligere nasjonalparker, herunder spørsmålet om nasjonalparker på privat grunn. Ut fra et vernesynspunkt er det ytterst ønskelig å legge en kvalitetsvurdering til grunn uavhengig av eiendomsforholdene.

Man har fått dette godt illustrert ved utarbeidelsen av en verneplan for Trollheimen. Der er det ikke statsgrunn i det hele tatt, men bygdeallmenninger og privat grunn. Vernekriteriene og vernebehovet tilsier like sterkt her som f.eks. i Jotunheimen, at det burde opprettes en nasjonalpark, men det kan man med den nåværende lov ikke gjøre. Det er bred enighet om et verneområde i Trollheimen og med vernebestemmelser som for nasjonalparker, men nasjonalpark kan man ikke kalle det.

Statens Naturvernråd skal nå vurdere om det bør opprettes flere nasjonalparker i Norge. I generalplanen for Bodø er det foreslått en nasjonalpark innen kommunens grenser. Ressursutvalget for Finnmarksvidda har foreslått en nasjonalpark, Njalla'avvze, i øvre del av Reisadalen.

Nasjonalparkene fanger inn mange forskjellige naturtyper og interessante naturdokumenter. Motiveringen kan variere fra område til område. I Pasvik har man et sterkt østlig innslag av såvel dyr som planter. Stabbursdalen har verdens nordligste furuskog. I Dividalen har man villet gi våre større rovdyr et fristed. Rondane er først og fremst et rekreasjonsområde. Dovrefjell har et rikt og særpreget planteliv. Hardangervidda har Europas største høyfjellsslette med en stor villreinstamme.

Våre nasjonalparker omfatter som rimelig kan være, mye fjellnatur. Vestlandsnaturen er ikke representert, heller ikke Sørlandet. En rekke særpregede naturtyper fanges ikke inn av nasjonalparkene. Det må skje gjennom opprettelsen av naturreservater.

Også naturreservatene opprettes i medhold av naturvernloven der § 8 lyder slik:

«Område som har urørt eller tilnærmet urørt natur eller spesiell naturtype og som har særskilt vitenskapelig eller pedagogisk betydning eller som skiller seg ut ved sin egenart, kan fredes som naturreservat».

Dette er den strengeste verneform vi har. Flere landsplaner er under arbeid med sikte på å få til et nettverk av slike reservater.

Direktoratet for statens skoger har administrativt fredet 54 urskogsreservater, vesentlig barskog, rundt omkring i landet.

I 1966 gikk Statens Naturvernråd inn for en landsplan for edelløvskogsreservater. Norges skoger består for en vesentlig del av gran, furu og bjørk. De mange løvtrær som preger Mellom-Europas skoger spiller en underordnet rolle i Norge, men de små områder med edelløvskog som forekommer, er av stor interesse nettopp fordi de utgjør de nordligste utløpere av de europeiske nemorale skoger. Vi finner dem på Østlandet, Sørlandet, langs Vestlandskysten opp til Nordland. Det er bøkeskoger i Vestfold, eikeskoger på Sørlandet, hasselskoger på Vestlandet og almeskoger så langt nord som på Helgeland. De er stort sett bundet til næringsrik jord og berggrunn. De er derfor rike biologiske miljøer, såvel botanisk som zoologisk. Mange av områdene er utsatt for et sterkt press, både når det gjelder nedbygging og skogplanting. De kan lett konverteres til økonomisk sett mer verdifulle granskoger og dermed til et helt annet og fattigere økosystem.

Et omfattende registreringsarbeid er gjennomført. Den praktiske gjennomføring skjer fylke for fylke. På basis av registreringsmaterialet utarbeider naturvernkonsulentene i fylket en fylkesplan som siden vurderes av Statens Naturvernråd før Miljøverndepartementet tar avgjørelsen. Pr. 1. jan. 1982 var det gjennomført 7 fylkesplaner og i alt er 93 edelløvskogsreservater opprettet.

I 1966 ble også initiativet tatt til en landsplan for myrreservater. Myrer er noe som først og fremst forekommer i den boreale barskogssone. Myrene er den mest varierte naturtype vi har og for økologiske studier nærmest i særklasse. Da jordbunn, nedbør og fordampning viser store variasjoner i vårt land og en dertil har store variasjoner i høydeforhold og breddegrad, resulterer dette i tilsvarende variasjoner i myrenes vegetasjon, større enn i noen annen del av verden.

Myrene er også viktige nærings- og hekkebiotoper for en rekke fuglearter. Ressursmessig spiller myrene en stor rolle i vannhusholdningen.

Et meget omfattende registreringsarbeid er utført. Som et ledd i IBP har man tatt ut en del såkalte Telma-myrer, dvs. myrer som er særlig verneverdige i internasjonal sammenheng.

Her som ved andre verneplaner møter man sterke økonomiske interesser. Særlig gjelder dette rikmyrene som lett kan konverteres til åker eller skog. Her kan lett målbare dyrkningsverdier settes opp mot ikke-målbare naturverdier. Sjeldne ville orkideer står ikke oppført i noe prisliste og er ikke gjenstand for noen taksering.

På samme måte som for edelløvskogene skjer også behandlingen av myrreservatplanen fylkesvis. På grunn av det konfliktforhold man har mellom vern av myr- og dyrkingsinteressene, er det nedsett et spesielt myrutvalg på 5 medlemmer med representanter utpekt av de to berørte departementer, Miljøverndepartementet og Landbruksdepartementet, og som har til oppgave å vurdere fylkesplanene før Miljøverndepartementet tar sitt standpunkt. Pr. 1. januar 1982 var det gjennomført 4 fylkesplaner. Antall reservater er 66.

I nær tilknytning til myrreservatplanen er det naturlig å nevne landsplanen for våtmarksområder, i første rekke som fuglereservater. Dette inngår som et ledd i det internasjonale prosjekt MAR. Også på

dette område blir det mange kollisjoner med andre interesser. Deltaområder har ofte byer i sin nærhet. Ved mudring kan man få havneområder og industriområder. Jordbruksinteresser melder seg mange steder. Grunne innsjøer kan flere steder lett dreneres. Sumper tas også i bruk som lagringsplass for den hurtig økende søppelmengde. Det er ikke alltid lett å vinne forståelse for at gruntvanns-områdene hører til de aller mest produktive. Også her skjer arbeidet ved fylkesvise verneplaner. To fylkesplaner er gjennomført med 27 reservater.

Langs vår kyst har vi tallrike verneverdige fuglebiotoper. Dels kan det også her dreie seg om våtmarksområder, men også om holmer, skjær og fugleberg. For også å nevne tall for fuglereservater, var det pr. 1. jan. 1982 opprettet 155 fugle- og våtmarksreservater. Det foreligger en fylkesplan for vern av de berømte fuglefjell i Finnmark.

I tillegg til det jeg nå har nevnt er det også en del uspesifiserte reservater, slik at totalt var det ved dette års begynnelse opprettet 445 naturreservater i Norge. De fleste av disse er små slik at det samlede areal bare er 594 km².

Det aller nyeste som er tatt opp er vern av kvartærgeologiske forekomster. Målet er å verne et utvalg av forekomster som er sentrale for forståelsen av vårt lands kvartærgeologiske historie, morener,

drumliner, esker, strandlinjer, flygesanddyner osv. Her foreligger den første fylkesplan for Finnmark.

For alle verneplaner gjelder at registreringsfasen tar lang tid. En vesentlig del av registreringsarbeidet er imidlertid ferdig slik at man nå er inne i gjennomføringsfasen. Det illustreres godt ved å nevne at ved utgangen av 1977 var antallet naturreservater, inkl. administrativt vernede skogreservater ca. 120, mens man da 4 år senere var kommet opp i 445. Statens Naturvernråd regner med at det i årene framover vil komme til 100–150 nye reservater hvert år. I utredningen «Naturvern i Norge» skisseres som en målsetting at de forskjellige reservater vil komme til å dekke et areal på ca. 2500 km².

La meg da til slutt nevne Svalbard og vernetiltakene deroppe. I 1969 la Norsk Polarinstitutt fram en utredning «Planlegging av nasjonalparker og naturreservater på Svalbard». I 1973 ble det så ved kgl. res. opprettet tre nasjonalparker, to meget store naturreservater og 15 fuglereservater på Svalbard. Dette betyr at 37 400 km² er vernet eller med andre tall nær 60% av det totale landareal. Det må dermed kunne sies at Norge har lagt stor vekt på å verne sin del av de meget sårbare arktiske områder. La meg da også legge til at Norge har erklært Bouvetøya i Sørishavet for naturreservat å være.

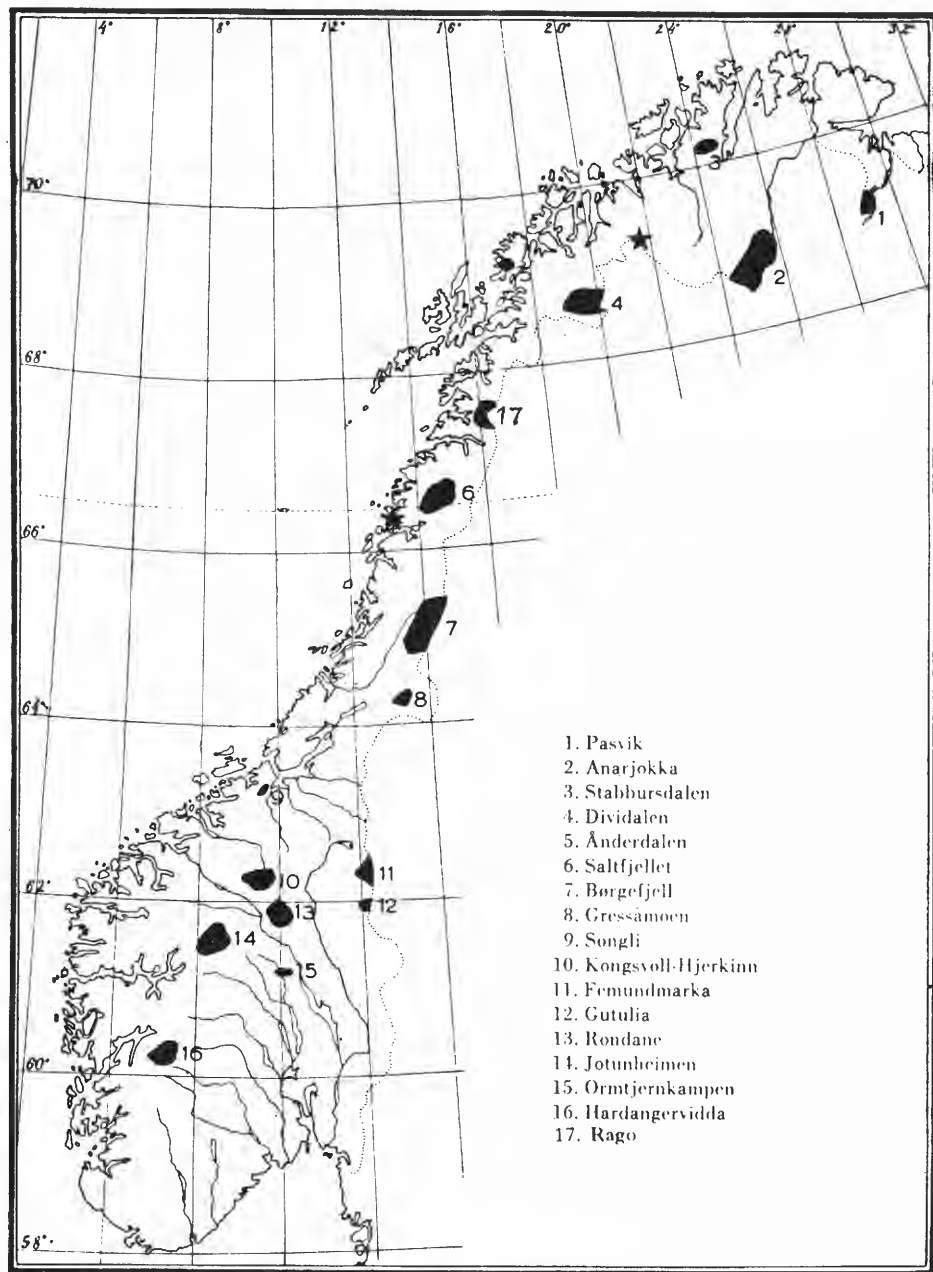

Fig. 1. Nasjonalparkene i Norge.
 Nr. 9 er vernet som et viltreservat.
 ★ Foreslåtte nasjonalparker.

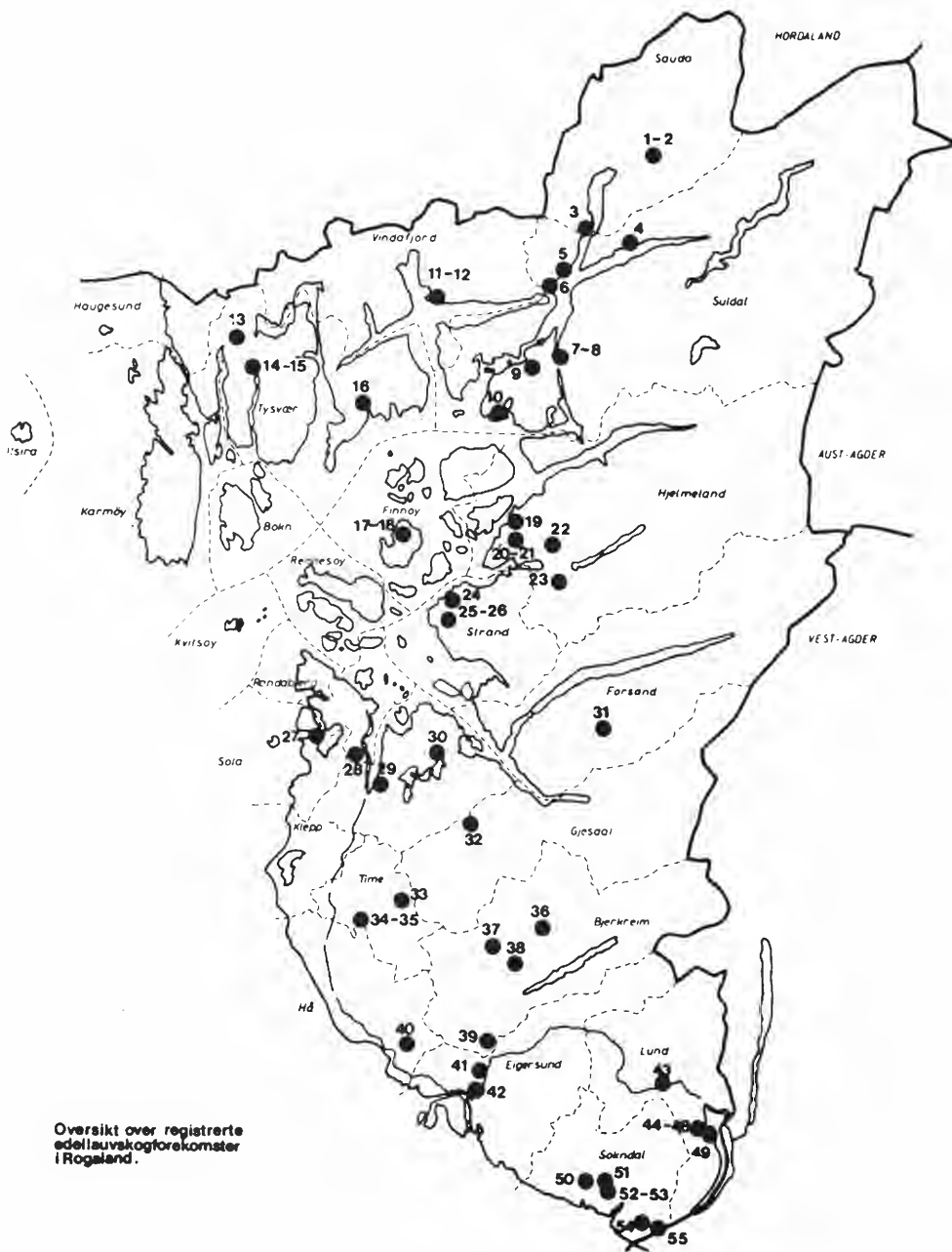

Fig. 2. Figuren viser et eksempel på registreringsarbeidet som går forut for en verneplan. I Rogaland er det registrert 55 edelløvskogsområder. I verneplanen er 26 av disse prioritert.

Fig. 3. Eksempel på en verneplan for myr.